

ПРЕВЕНТИВНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Новая программа образования в Украине концептуально провозгласила идею гуманистического подхода к воспитанию. Одна из наиболее важных проблем в повседневной деятельности администрации школы и всего педагогического коллектива дойти до каждого ученика, способствовать его личностному развитию. Предлагаемый материал содержит педагогический опыт решения этой проблемы.

The new programm of education in Ukraine conceptionally proclaimed the idea of humanistic approach for upbringing and studies. One of the most important problem in a daily activity of the administration and the whole of pedagogical collective is to reach every pupil , to promote his personal development. The offered materials are sated with pedagogical experience of the attempt of solving this problem.

Модернізація сучасної освіти, удосконалення її системи й направленості передбачають пошук шляхів підвищення якості педагогічного процесу, створення умов, які забезпечують позитивні підсумки роботи шкільного вчителя. Серед найбільш важливих проблем особливої актуальності набуває допомога й педагогічна підтримка учнів, які потрапили у складні ситуації шкільного життя.

Аналіз педагогічної дійсності дозволяє говорити про те, що більшість учнів не можуть впоратися із вимогами стандартної шкільної програми. Із кожним днем зростає число дітей із обмеженими можливостями. Спираючись на методичні рекомендації «Як запобігти низькій успішності учнів» [2,13], педколектив КЗШ № 122 м.Кривого Рогу працює над визначенням причин низької успішності та розробляє шляхи їх усунення . Автори вказаних рекомендацій підкреслюють, що перш за все необхідно навчитися відрізняти, коли дитина не бажає вчитися, а коли не може. Провівши діагностування дітей початкової школи, враховуючи спостереження вчителів та логопеда, дійшли до висновку, що 89 % тих дітей, що мають

досягнення початкового та середнього рівня не можуть засвоїти програмовий матеріал на більш високому рівні .

Ускладнення процесів розвитку й соціалізації обумовлено напруженим режимом навчальної роботи, погіршенням соматичного й психоневрологічного здоров'я учнів, труднощами їх дезадаптації. Якість педагогічного процесу, його результативний підсумок безпосередньо залежить від оздоровлення шкільної обстановки, зняття основних протиріч, які негативно впливають на становлення особистості кожного учня.

Проблема допомоги школярам у навчально-виховному процесі хвилювала багатьох учених і вчителів – практиків всіх часів. Заслугують на увагу роботи З.І.Калмикової і Н.О.Менчинської, присвячені питанням процесу навчання учнів і можливості нівелювання факторів, що негативно діють на ефективність педагогічного процесу. Г.В.Бурлинська, В.І.Лясколо, В.Н.Цапкін та ін. вважають, що необхідна корекційна робота з учнями, які відчувають труднощі в шкільному житті. В.І.Андрєєв, Є.В.Бондарєвська, Г.В.Звєздунова, С.В.Кульневич, В.О.Сластенін та ін. причину низької результативності роботи школи пояснюють недостатнім рівнем розвитку особистості й досягнення кожним учнем успіхів у шкільній діяльності у відповідності зі своїми можливостями й здібностями .

У роботах останніх років акцент ставиться на корекційній роботі з учнями, говориться про необхідність ранньої диференційованої діагностики нормативного психічного розвитку з індивідуалізованою корекцією процесів, доступних компенсуванню зусиллями педагогів.

Спостереження за діяльністю вчителів, анкетування, аналіз педагогічного досвіду показали, що вчителі – практики відчувають значні труднощі в організації корекційно - розвивальної роботи не тільки з учнями з ненормативним психічним розвитком, але й з нормою, тобто учнями, які не мають психічних аномалій.

Ми вважаємо, що невиправдано віддавати перевагу тільки корекційним методам у роботі вчителя. Сьогодні важливо поряд із корекційною діяльністю реалізувати превентивний

підхід до організації навчально – виховного процесу в загальноосвітній школі. Підтвердженням тому є роботи Л.В.Кондрашової, яка стверджує, що кожен учень, незалежно від його психічного стану, можливостей навчання, успішності або неуспішності в шкільній роботі, потребує систематичної педагогічної підтримки й сучасної допомоги з боку вчителя. Розділяючи цю точку зору, ми поставили перед собою задачу – досягти того, щоб кожен учень і вчитель стали успішними, а школа перетворилася на школу досягнень – школу без невдач. Звичайно, не всі можуть досягти найвищих результатів у навчанні, але кожна дитина – це індивідуальність, тому у кожного свій шлях, свої власні успіхи, власні досягнення. І ось, коли в школі не залишиться жодного неуспішного учня, ми будемо вважати, що завдання виконали.

Мета даної статті полягає в тому, щоб обґрунтувати необхідність превентивного підходу вчителя до розв'язання педагогічних проблем у шкільному житті, узагальнити досвід особистісно зорієнтованого навчання й виховання, в основу якого покладено педагогічну підтримку і допомогу кожному учневі, незалежно від його можливостей і здібностей.

Нова програма освіти в Україні концептуально проголосила ідею гуманістичного підходу до виховання й навчання. Втім, проголосити те, що вже давно пульсує в просторі, – це ще не все. Як зазначав педагог і журналіст Л.Антоненко: «Головне в педагогічному процесі – це Вчитель, який і є Школою для вихованця, Взірцем життя без проголошення себе взірцем» [1,23].

Чи готова свідомість вчителя до перебудови навчально-виховного процесу з традиційної площини на особистісно зорієнтовану, реалізувати превентивний і корекційний підхід в організації педагогічної роботи? Таке питання ми поставили перед колективом, провели дослідження, і виявилось, що більшість вчителів прагнуть до змін і готові працювати над собою, бо без цього неможливо рухатися вперед. Нашим девізом стали слова: «Навчити кожного».

В основу дослідної програми був покладений превентивний підхід до організації навчально – виховного процесу як важливого засобу реалізації задач особистісно –

зорієнтованої освіти школярів, які поставлені перед українською школою у законодавчих документах.

Успіх дослідної програми ми пов'язали із подоланням формалізму в діях кожного вчителя і підвищенням рівня його готовності до превентивної педагогічної діяльності в системі особистісного педагогічного процесу. До того ж велике значення надавалось методичному навчання вчителів.

Форми й методи методичної роботи використовувались різноманітні. Враховуючи те, що превентивна педагогіка розглядає становлення особистості як процес педагогічної підтримки, розкриття можливостей і здібностей юної людини, педагогічний колектив через систему методичних семінарів, практикумів, тренінгів, педагогічних читань, засідань педрад у формі лабораторії невирішених проблем, дискусійних трибун, педагогічних мостів опрацював ідеї особистісно зорієнтованої освіти, представлені такими авторами, як І.Якиманська, Г.Ксьонзова, Н.Немова, Є.Бондаревська, Ш.Амонашвілі, В.Серіков та багатьох інших.

Пріоритетними принципами особистісно зорієнтованого навчання ми визначили такі:

- індивідуалізація навчання;
- максимальне наближення навчального матеріалу до реалій життя;
- спіралевидна будова навчального матеріалу, що дає можливість слабким учням закріпити, а сильним поглибити знання;
- постійна самооцінка учнями власної навчальної діяльності, що дає можливість учню спостерігати динаміку особистого просування в засвоєнні навчального матеріалу;
- реалізація цілісного навчально – виховного процесу, що передбачає органічне поєднання навчальної роботи в школі і роботи в позаурочний час;
- вимоги до навчальних результатів диференційовані настільки, що це дозволяє всім школярам стати успішними;
- колективні досягнення і здатність до співробітництва розглядаються як цінності не менші, ніж індивідуальні успіхи;

– вчитель є прикладом людини, орієнтованої на високі досягнення в діяльності.

Спеціальні заняття були проведені за книгою професора Л.В.Кондрашової «Превентивна педагогіка», які дозволили розширити уявлення вчителів про специфіку превентивної педагогічної діяльності з учнями різних вікових категорій, факторах і причинах закріплення в них девіантної поведінки, оволодіння методикою і технологією педагогічної превенції в навчально – виховному процесі. Педагоги отримали знання про те, що відхилення у поведінці учнів – це наслідок деформації їх звичок. Правопорушення серед учнівської молоді - складне соціальне явище, яке може виявлятися вже у початковій школі. І не завжди школа стає на перешкоді цих процесів, дає можливість дітям набувати досвіду моральної поведінки. Використовувались результати дослідження професора Кондрашової Л. на заняттях батьківського всеобучу. Як уникнути біологічних і соціально-психологічних факторів, які можуть викликати в дитини асоціальну поведінку (пияцтво в родині, фізичні дії батька на вагітну матір, шкідливі звички матері, деструктивний стиль поведінки батьків, неформальні об'єднання молоді, пияцтво і наркоманія серед учнів) - про це йдеться під час індивідуальних і колективних бесід з батьками психолога школи й соціального педагога, класних керівників, адміністрації школи.

В організації навчально – виховного процесу педагогічний колектив виходив із того, що важливим фактором, який підвищує результативність превентивної діяльності в шкільній практиці є морально – психологічний клімат, характер відносин в системі «учитель – учень».

Аналізуючи діяльність педагогів, класних керівників, адміністрація школи суворо зупиняє прояви авторитаризму, формалізму у діях вчителів. На уроках повинна бути атмосфера співтворчості, співробітництва. «Суть педагогічної взаємодії в системі «вчитель-учень» полягає у постановці цікавої творчої задачі, розв'язуючи яку обидві сторони разом думають, роблять висновки, знаходять шляхи взаємодії» [5,128]. Ми намагаємося перебудувати навчально-виховний процес таким чином, щоб вчителі й учні мали можливість для виявлення максимальної

активності й самостійності в діях, щоб їхні стосунки будувались за принципом, сформульованим А.С.Макаренком, - якомога більше поваги до людини і якомога більше вимог до неї.

Гуманістична педагогіка стверджує однозначно: повинно бути два суб'єкти одного процесу, які діють разом, паралельно і спільно, які є партнерами, складають спілку більш досвідченого з менш досвідченим, але тим, що наділений молодістю і сприйнятливістю. Жоден не повинен стояти над іншим: вони повинні співробітничати в процесі навчання. Співробітництво вчителя й учня базується на глибоких знаннях педагога про психологічні особливості дітей різних вікових категорій. «Результативність превентивної педагогічної діяльності... залежить від того, наскільки чітко педагог уявляє різницю в типах поведінки школярів і вмє максимально врахувати її в практичній роботі» [5,179].

Не менш важливим засобом результативності педагогічного процесу є наявність позитивної мотивації учнів. Учителі нашої школи провели дослідження за «Шкалою оцінки мотивації навчання школярів» і установили, що 67% учнів школи мали переваги зовнішньої мотивації, у 22% відсутня позитивна мотивація і тільки у 11% сформована внутрішня мотивація. Подальші дії педколективу були спрямовані на розвиток внутрішньої мотивації учнів.

Щорічно години варіативної частини навчального плану розподіляються на елективні курси для учнів 3-4; 5-11 класів. Обираючи предмет для вивчення, учень задовольняє свої освітні потреби, шукає себе в цьому нелегкому світі.

Старшокласники розвивають свої можливості через Наукове Учнівське товариство «Віче», пишучи науково-дослідницькі роботи та захищаючи їх на науково-практичних конференціях у районі, в місті та області.

Вчителі початкових класів створюють із своїми учнями «Портфоліо досягнень» - файлову папку, куди збираються учнівські реферати, дослідницькі роботи, з якими учні виступають на класних та загальношкільних конференціях «Хочу все знати», а також емблеми умільців, які вручаються дитині за особисті досягнення : «Майстер красивого письма», «Майстер виразного читання», «Майстер добрих справ»,

«Майстер в організації групової чи парної роботи», «Майстер кращих поробок» та ін. Ця методика дозволяє не тільки оцінювати і накопичувати інформацію про всі види діяльності учнів, але й розвиває прагнення школярів до навчальних досягнень. Вона не залишає місця для розвитку комплексу невдахи.

Цікавих результатів досяг педколектив, впроваджуючи методику колективних творчих справ та проектну технологію. План роботи школи складається у нас колективно й заздалегідь. Ще у березні – квітні проводиться акція «Скринька творчості», вчителі й учні можуть висловити свої думки про цікаві справи нинішнього року і запропонувати свої ідеї на наступний рік. Всі заходи, які потрапляють до плану, мають своїх авторів (або учнів, або класні колективи, або вчителів). Таким чином народжуються проекти або колективні творчі справи. Відповідальний за ту чи іншу справу набирає собі команду – творчу групу, яка готує чи виступ, чи агітбригаду, чи акцію милосердя, чи розважальну програму, чи заняття елективного курсу, чи команду на ігри ООН. Досвідчені педагоги уважно слідкують за тим, щоб кожен учень був учасником хоч би одного проекту.

Враховуючи те, що більшість учнів потребує не тільки превентивних, але й корекційних дій учителя, ми спостерігали за поведінкою учнів, вивчали їх потреби в самоствердженні, подоланні заниженої самооцінки, конфліктності з тим, щоб вибрати адекватні способи педагогічних впливів на особистість у вихованні та навчанні. Поруч із зазначеними вище заходами, наш колектив взяв на озброєння технологію «Педагогічна підтримка»[1]. Вивчивши досвід загальноосвітньої школи № 1 м.Синельниково, творча група вчителів під керівництвом шкільного психолога розробила положення про предметну комісію вчителів КЗШ №122 щодо впровадження технології «Педагогічна підтримка». Змістом роботи є допомога школяру сформуванню в нього внутрішню готовність і потребу самостійно, свідомо намічати, корегувати, вибирати шляхи реалізації перспектив розвитку: особистісного, життєвого, професійного. Реалізуємо дану програму через психодіагностику, психологічні малюнки, ігри, анкетування, психокорекційні заняття,

релаксацію, бесіду з дітьми та батьками. На заняттях мікрогруп, психолого-педагогічних семінарах, засіданнях предметної комісії розглядаємо результати досліджень, шукаємо шляхи розв'язання проблем шкільної тривожності (3–5 кл.), низького рівня комунікативності (5–6 кл.), зниженої пізнавальної активності (7–8 кл.).

У масовій школі до категорії важковиховуваних потрапляють:

- діти, яких складно навчати і виховувати;
- діти зони ризику.

У роботі з такою категорією дітей ставимо перед собою таку мету: корекція соціальної запущеності; розвиток соціально-моральних якостей дітей; формування внутрішньої мотивації навчання; розвиток пізнавальної активності та ін.

Застосовуючи програму педагогічної підтримки до таких учнів, враховуємо такі напрямки:

I. Корекція через урок: навчання без примусу (педагогіка співробітництва); урок як система реабілітації; адаптація змісту; використання опорних сигналів наочності; взаємонавчання (групова робота, парна, колективна);

II. Корекція поведінки через організацію діяльності, що дає змогу учневі самоствердитися (про що йшлося вище).

Класні керівники або вчителі, закріплені за «важким» підлітком, заповнюють «Картки особистості вихованця», запропоновані Т.Виноградовою [4,9-11]. Особистість оцінюється за 26 позиціями (Здоров'я. Навчання. Поведінка в школі. Громадська активність. Ставлення до навчання. Склад сім'ї. Освіта батьків, а також показники соціального розвитку). Підраховавши бали, вчителі визначають рівень соціальної адаптації учня. Як робочий інструмент «Карта особистості» передбачає аналіз отриманих даних, спільне вироблення виховної програми, необхідної для успішного подолання відхилень в особистісному розвитку.

У пригоді вчителям стають дві групи засобів впливу, виокремлені видатним педагогом В.Сухомлинським:

1. Засоби підтримки, захисту та стимулювання внутрішніх духовних сил дитини.
2. Засоби підкорення.

Використуючи засоби впливу першої групи необхідно пам'ятати про дотримання почуття міри, стимулювання діяльності школяра таким чином, щоб добро робилося безкорисно, вміння знаходити хороше, гідне схвалення в кожній дитині, але неприпустимим є заохочення «кращих серед гірших».

До засобів підкорення відносимо примус і покарання (вираз недовір'я, догану, осуд, несхвалення). Учитель повинен оволодіти усіма тонкощами застосування цих засобів і підходити до кожного суто індивідуально.

Безперечно, що шлях до взаємопорозуміння зі своїми вихованцями є досить тернистим, непростим. А шлях до розв'язання названих проблем залежить від якості підготовки вчителя, рівня його професіоналізму й майстерності, від спільних дій колективу однокласників. І нехай завжди у важкі хвилини нас, педагогів, підтримують слова видатного педагога – гуманіста В.Сухомлинського - його заповіт педагогам майбутнього: «Учительська професія - це людинознавство, постійне проникнення у складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється. Прекрасна риса - повсякчас відкривати в людині нове» [8,450-451].

Успішність реалізації превентивного підходу до організації педагогічного процесу в школі обумовлена систематичністю моніторингу за діями педагогів і поведінкою учнів. Дослідна програма передбачає різні форми й методи моніторингу. Так, моніторинг стосунків у системі «вчитель-учень» виражається у методі «Яблуневий сад», коли учні на деревах, які представляють кожного вчителя, малюють жовті, зелені й червоні яблука, що символізують мікроклімат на уроці. Комфортно на уроці - зелене яблечко, вчитель впливає на розвиток особистості учня – жовте, некомфортно учневі - червоне.

У щоденниках учнів найчастіше з'являються записи про подяку дітям і батькам за участь у колективних справах (акція милосердя, зборах макулатури, операції «Подаруй книгу бібліотеці», успішних виступах на конкурсах, концертах, спортивних змаганнях та ін.). Поодинокі випадки використання щоденників як «Книги скарг» ще, звичайно, трапляються у

нашому колективі, з цим ведеться серйозна боротьба. Пошуки виходу із ситуації, про яку педагоги соромливо замовчують (що робити в тих випадках, коли вчитель не може впоратися із хамством учня, прямим протистоянням, приниженням гідності педагога і товаришів по класу), привели нас до застосування на практиці досвіду НВК м. Южне Одеської області. «Адміністративна відповідальність батьків за порушення навчально-виховного процесу учнями» – таку назву має система заходів, спрямована на подолання деструктивної поведінки з боку деяких учнів школи. До екранів самовдосконалення, які знаходяться у кожному класному куточку, заносяться бали від 1 до 50 за порушення НВП (пропуски занять – 1 бал, приниження товаришів 50 балів, зрив уроку - 20 балів і т.п.) Звичайно ж, екран самовдосконалення передбачає внесення особливих відміток і про добрі справи учня, інакше це буде порушенням принципу особистісного підходу до дитини. Один раз на місяць записи в екранах аналізуються на класних зборах і загальношкільних лінійках на паралелях, при необхідності, адміністрація письмово повідомляє батьків, викликає їх на бесіди. Результати є, і це дає нам надію на те, що ми на правильному шляху.

Ведеться моніторинг участі кожного учня в житті школи в Екранах самовдосконалення, а рейтинг класних колективів оновлюється щомісяця і знаходиться у доступному кожному місці – в рекреації школи. Асамблея учнівських зірок у кімнаті самоврядування (кращій в місті), Асамблея зірок – вчителів у методичному кабінеті (кращому в районі), «Скрижалі наших досягнень»(грамоти переможців у рекреації школи), традиційне щорічне свято вшанування переможців «Асамблея зірок», «Картки успішності» кожного вчителя – це ті кроки, які сплановано ведуть учня та вчителя до успіху, пробуджують прагнення самовдосконалюватись та самореалізуватись. «Самовдосконалення – це світло» - девіз нашого педагогічного колективу (Реріх С.).

Таким чином, превентивний підхід до організації педагогічного процесу забезпечує його особистісну направленість, переборює пасивне споглядання його учнями, оволодіння знаннями поєднує з радістю пошуку, стимулює

різноманітність душевних процесів і переживань учнів, створює сприятливі умови для учнів з різними вадами і дефектами, для тих, хто відстає в інтелектуальному розвитку. Прагнення вчителя організувати педагогічний процес із врахуванням названих умов стимулює результативність особистісно-орієнтованої освіти.

Література

1. Антоненко Л. Школа гуманного виховання// Завуч. – 2003. - № 4. – С. 23 – 24.
2. Бідюк І, Лабузін Г. Як запобігти низькій успішності учнів. Методичні рекомендації// Директор школи. – 2005. - № 17. – С. 13-14.
3. Глассер У. Школа без неудачників. – М.: Прогресс, 1991
4. Виноградова Т. Превентивне виховання учнів// Завуч. – 2004. - № 31. – С.8-11.
5. Кондрашова Л.В. Превентивная педагогика. – К.: Вища школа, 2005.
6. Ксендзова Г. Перспективные школьные технологии. – М., 2000.
7. Немова Н. Школа достижений: начало пути к успеху. – М.: Сентябрь, 2002.
8. Сухомлинський В. Вибрані твори. У 5-ти томах. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 5.
9. Якиманская И. Разработка технологий личностно-ориентированного обучения// Вопросы психологии. – 1995. - № 5. – С. 23-27.

Л.В.Кондрашова

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ “ГРУПИ РИЗИКУ”

В статтє раскрываються психолого-педагогические основы взаимодействия школы, семьи и социальной службы по совершенствованию социальной работы с учащимися «из группы риска».